

संस्थापक

पद्मविभूषण डॉ. मोहन धारिया

ISSN 2250-1215

वनराई

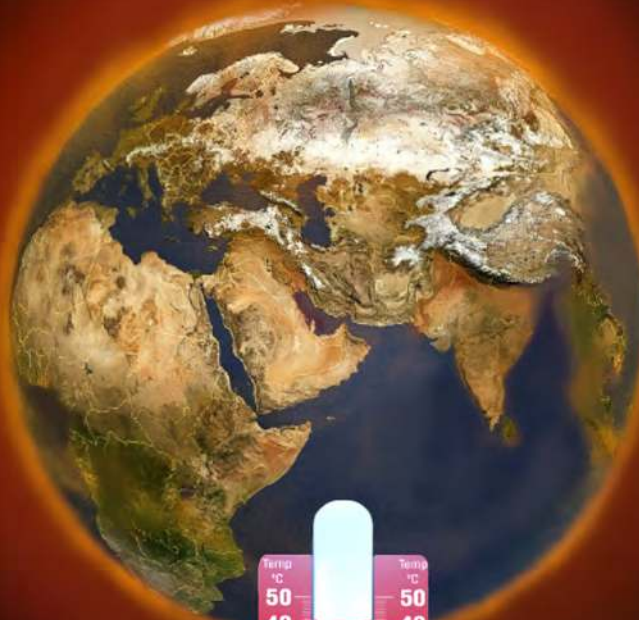

पर्यावरण आणि शाश्वत ग्राम विकास समर्पित मासिक

VANARAI | Pune | Volume 31 | Issue 4 | April 2022 | Pages 40 | Rs. 20/- | Yearly Subscription Rs. 400/-

वनराई | पुणे | वर्ष : ३१वे | अंक : चौथा | एप्रिल २०२२ | पृष्ठसंख्या : ४० | किंमत : रु. २०/- | वार्षिक वर्गणी : रु. ४००/-

तापमानवाढीचे आव्हान! आयपीसीसीचा भारताला गंभीर इशारा

WORLD
HEALTH
DAY

April 7

OUR PLANET
OUR HEALTH

EARTH
DAY

April 22

INVEST
IN OUR
PLANET

अ-मंगल कार्य .. आणि त्यांचे मंगल पर्याय

आज हवामानातील बदल प्रत्येक जण अनुभवत आहे. या विषयाचे अभ्यासक आज येऊ घातलेल्या गंभीर धोक्यांची सूचना वारंवार देत आहेत. यावर उपाय म्हणून जागतिक पातळीवर अथवा शासकीय स्तरावर त्या-त्या देशांची सरकारे ज्या उपाययोजना करत आहेत त्यातून पर्यावरण रक्षण होणार हा केवळ भोळाभाबडा आशावाद आहे. व्यक्तीचा उपभोगवाद ही खरी समस्या आहे.

अजित बर्जे

लेखक नाशिक येथील निसर्ग व पर्यावरण संदर्भसाहित्याच्या 'कारवी रिसोर्स लायब्ररी'चे सहसंचालक व पर्यावरण अभ्यासक आहेत.

आज हवामानातील बदल प्रत्येक जण अनुभवत आहे, या ना त्या प्रकारे त्याची झळ जाणवण्याइतकी त्याची व्यापकता वाढली आहे. या विषयाचे अभ्यासक आज येऊ घातलेल्या गंभीर धोक्यांची सूचना वारंवार देत आहेत. यावर उपाय म्हणून जागतिक पातळीवर अथवा शासकीय स्तरावर त्या-त्या देशांची सरकारे ज्या उपाययोजना करत आहेत त्यातून पर्यावरण रक्षण होणार हा केवळ भोळाभाबडा आशावाद आहे. व्यक्तीचा उपभोगवाद ही खरी समस्या आहे, हे ना शास्त्रज्ञ सांगतात ना शासनकर्ते. या

सगळ्या कोलाहलात व्यक्ती म्हणून आपण हवामान बदलाला किती जबाबदार आहोत आणि हा प्रश्न सोडवण्यासाठी व्यक्तिगत पातळीवर आपण काय करू शकतो हे आज लोकांपर्यंत पोहोचतच नाहीये. वैयक्तिक पातळीवर पर्यावरण संवर्धन म्हटले की, झाडे लावणे आणि पर्यावरण रक्षण म्हटले की, प्लास्टिकचा वापर कमी करणे आणि पाण्याची बचत करणे एवढीच काय ती आपली पर्यावरण साक्षरता. या कृती महत्त्वाच्या आहेत यात शंकाच नाही; पण केवळ अशा उपायांनी आज निर्माण झालेले पर्यावरणाचे प्रश्न सुटण्याची सुतराम

शक्यता नाही. या सर्व समस्येला आपण स्वतः व्यक्ती म्हणून, कुटुंब म्हणून, समाज म्हणून कसे आणि किती जबाबदार आहोत याविषयी एक प्रकारची अनभिज्ञता दिसून येते आणि त्यामुळे आपणच ही समस्या सोडवू शकतो याची जाणीवच आपल्याला नाही.

म्हणूनच आपण आज ओळख करून घेत असलेल्या 'अ-मंगल कार्य' ...आणि त्यांचे मंगल पर्याय' या पुस्तकाचे महत्त्व. ही खरंतर पुस्तिकाच, मोजून ३६ पानांची, आधी लेखमालेच्या स्वरूपात 'गतिमान संतुलन' या मासिकात क्रमशः प्रसिद्ध झालेली. पण या पुस्तिकेद्वारे साध्य होऊ शकणारे इप्सित हे कोणत्याही 'जागतिक हवामान परिषदे' पेक्षा प्रभावी ठरण्याची शक्यता अधिक. कारण वातानुकूलित बैठकांमधून ठरणारी ध्येय-धोरणे प्रत्यक्षात परिणाम साधणारी कमी आणि त्या-त्या देशांचे हितसंबंध जोपासणारी असण्याची शक्यता अधिक, तर 'अ-मंगल कार्य' ही पुस्तिका प्रभावी ठरण्याची शक्यता सर्वाधिक. कारण ती वैयक्तिक पातळीवर कृतिशीलतेला चालना देते. या पुस्तिकेचे मोल अशासाठीही की संपादक - लेखक दिलीप आणि पौर्णिमा कुलकर्णी हे केवळ स्वान्तसुखाय लेखन करत नाहीत तर प्रत्यक्ष आचरणाद्वारे तुकोबारायांच्या 'बोले तैसा चाले...' या संतवचनाची प्रचिती देतात.

पुस्तिकेच्या सुरुवातीला संपादक लिहितात; माणसाला एखादी गोष्ट नुसतीच करण्यापेक्षा

ती साजरी करायला आवडतं. जसं की पावसाळ्यानंतर नवीन धान्य तयार होऊन घरात येतं. या अन्न-धान्यामुळे निर्माण झालेली समृद्धी दिवाळीच्या रूपाने साजरी करण्याची प्रथा निर्माण झाली. अर्थात आज या परिस्थितीत बदल झालेला दिसून येतो तो भाग निराळा. विविध रंगांच्या फुलांनी नटलेला निसर्ग बघून आपणही रंगपंचमीच्या दिवशी तशाच रंगांनी रंगून जातो. आवळी भोजन, बोर-नहाण, हे असेच त्या-त्या वेळी निसर्गाची समृद्धी एकत्र येऊन उपभोगण्याचे सोहळे आपण जसे जोपासले आहेत तसेच आधुनिक अमेरिकेतसुद्धा आजही 'पम्किन फेस्टिवल', 'गार्लिक फेस्टिवल' वगैरे साजरे होतात. अशाच प्रकारे आपण मानवी जीवनातल्या विविध घटनाही एकत्र येऊन साजऱ्या करतो. जन्माला आलेल्या मुलाचे नाव सरकार दफ्तरी नोंदलं गेलं की खरंतर पुरेसं ठरावं, पण नाही; माणूस बारसं आयोजन करून ती घटनाही साजरी करतो. स्त्री आणि पुरुषांच्या सांसारिक-प्रापंचिक जीवनाचा प्रारंभ ही खरंतर तशी व्यक्तिगत बाब; पण विवाहसमारंभ आयोजून आपण ती जशी साजरी करतो तसेच एखाद्याच्या मृत्यूनंतरचा बारावासुद्धा हयात असलेले लोक समारंभपूर्वक साजरे करतात. अशा कार्यक्रमांमधला काही भाग प्रत्यक्ष संस्कार कर्माचा असला तरी पण फक्त अशाच संस्कार कर्मांनी त्या समारंभाची पूर्तता होत नाही. ती होते भोजनाने किंबहुना बहुतेकांना रस असतो

तो या भोजनांमध्ये मेन्यू काय आहे यामध्ये.

पुस्तिकेच्या संपादकीयात दिलीप कुलकर्णी लिहितात, "या ना त्या निमित्ताने साजऱ्या होणाऱ्या सण-समारंभांना खूप प्राचीन अशी परंपरा आहे तथापि अशा कार्यांचा हेतू आणि ढोबळ स्वरूप तेच राहिले असले तरी आता त्याचे मान म्हणजेच स्केल मात्र खूप मोठे झाले आहे. पूर्वी लोकसंख्या कमी होती, दळणवळणाच्या सोयी फारशा नव्हत्या त्यामुळे कार्यांचे मान छोटे होते. कार्य ही स्थानिक स्वरूपाची असायची, फारतर पंचक्रोशीतली लोकं एकत्र यायची. किती लोक एकत्र जमणार यावर जशी मर्यादा होती तशीच जेवण असले तरी खाद्यप्रकारांच्या संख्येवरदेखील मर्यादा होती. वापरण्यासाठी, देण्यासाठी काही वस्तूंची खरेदी झाली तरी त्यावरही मर्यादा होती. या साऱ्यावर किती संसाधनं, किती ऊर्जा खर्च होणार आणि या साऱ्यातून किती कचरा निर्माण होणार यावरही स्वाभाविकपणे मर्यादा होत्या. आज मात्र चित्र पूर्णपणे पालटलंय. गेल्या काही दशकात अशी कार्ये, विशेषतः विवाह भव्य प्रमाणावर साजरे करण्याचे प्रमाण खूपच वाढले आहे. सारेच समारंभ अधिकाधिक भव्य होत चालले आहेत. पूर्वी 'मंगल कार्यालयातली लग्न' आता 'लॉन्सवरची फंक्शन' झाली आहेत. तर प्रिवेडींग आणि डेस्टिनेशन वेडिंग हे स्टेटस! शेकडो रुपयांच्या निमंत्रणपत्रिका, हजारो रुपये किमतीच्या भोजन थाळ्या, पोशाख

पर्यावरणाच्या हानीला तर काही प्रमाणच नाही. किती संसाधनांची, किती ऊर्जेची उधळपट्टी होते, किती अन्न शिजतं, किती वाया जातं, किती पेट्रोल-डिझेल जळतं, किती फटाके कानठळ्या बसवतात आणि धूर ओकतात, प्लास्टिकचे ग्लास आणि बाटल्या यांचा किती कचरा सर्वत्र पसरतो याला मर्यादाच नाही. संपादकीयाच्या शेवटी दिलीप कुलकर्णी लिहितात; यांना काय मंगल कार्य म्हणायचं का? ही खरं तर सगळी अमंगल कार्य बनली आहेत.

आणि शालू - पैठण्या, लाखों रुपयांची सजावट, जगभरातून येणारे नातेवाईक, आहेर, रिटर्न गिफ्ट्स अशा प्रत्येक बाबींवर प्रचंड खर्च केला जात आहे. आपल्या आयुष्यातले आनंदाचे क्षण इतरांबरोबर वाटून घेणं हा त्यामागचा उद्देश बाजूला पडून पैसे उधळून आपल्या श्रीमंतीचं जास्तीत जास्त प्रदर्शन मांडून इतरांचे डोळे दिपवणं आणि आपला मोठेपणा दाखवणं हाच उद्देश राहिला आहे.”

जी गोष्ट लग्नाची तीच मुंजीची. ‘ब्रह्मचर्याश्रमाचा प्रारंभ’ हा तिचा हेतू तर नावालाही उरलेला नाही. मुंज म्हणजे जणू बिननवरीचं लग्नच! लग्नासारखाच तिचाही भपका. अन्य समारंभाचं मोठेपणही असंच त्या-त्या प्रमाणात वाढलंय. असा मोठेपणा, खर्च, गर्दी एका विशिष्ट प्रमाणाबाहेर वाढली की तो समारंभ एक सामाजिक आणि पर्यावरणीय समस्या बनते. भव्य, अतिभव्य समारंभ साजरे करण्याची प्रथा समाजात पडते. ज्यांच्याकडे

पांढरा-काळा पैसा भरपूर आहे ते तो अशा समारंभांवर अक्षरशः उधळतात. ‘हम भी कुछ कम नहीं’ हे दाखवण्याची एक अहमहमिका लागते; पण हा पैसेवाल्यांचा एकमेकांवर कुरघोडी करण्याचा खेळ पैसे कमी असणाऱ्यांसाठी जीवघेणा ठरतो. त्यांना मग कर्ज काढून खोटी प्रतिष्ठा सांभाळावी लागते. पर्यावरणाच्या हानीला तर काही प्रमाणच नाही. किती संसाधनांची, किती ऊर्जेची उधळपट्टी होते, किती अन्न शिजतं, किती वाया जातं, किती पेट्रोल-डिझेल जळतं, किती फटाके कानठळ्या बसवतात आणि धूर ओकतात, प्लास्टिकचे ग्लास आणि बाटल्या यांचा किती कचरा सर्वत्र पसरतो याला मर्यादाच नाही. संपादकीयाच्या शेवटी दिलीप कुलकर्णी लिहितात; यांना काय मंगल कार्य म्हणायचं का? ही खरं तर सगळी अमंगल कार्य बनली आहेत. मांगल्याचा, पावित्र्याचा, शुद्धतेचा लवलेशही नसलेली

ही सारी अमंगलता अंतिमतः रूपांतरित होते दोन घटकांच्या हानीमध्ये. बाह्य निसर्गाच्या आणि आपल्या आरोग्याच्या. शेवटी आपणच निर्माण केलेली ही अमंगलता आपल्यालाच भोगावी लागणार हे नक्की. हे जर होऊ नये असं वाटत असेल तर समारंभाच्या शैलीत बदल आवश्यक आहे आणि ते निश्चित होऊ शकतात असा आशावादही त्यामध्ये प्रकट केला आहे. अशा प्रकारे विषयाची वैचारिक बैठक संपादकीयातून उलगडते तर पुढच्या तीन

भागांमधून वाचकाला व्यावहारिक दृष्टीने निसर्गाची, आरोग्याची आणि समाजाची अशा तिन्ही स्तरांवर काय हानी होते आहे हे समजते.

पुस्तिकेच्या पहिल्या ‘हानी निसर्गाची’ या लेखात पौर्णिमा कुलकर्णी काही प्रातिनिधिक उदाहरणांतून आजचं वास्तव उभं करतात; अशा भपकेबाज समारंभाचे समर्थन करताना कोणी असं म्हणेल की ‘आमचा पैसा, आम्ही कसाही खर्च करू.’ असा विचार करणाऱ्यांना त्या मुद्देसूदपणे अशा प्रकारे समारंभ साजरे करण्यामुळे ऊर्जा आणि संसाधनं याचा कसा गैरवापर होतो हे उदाहरणासह दाखवून देतात. त्याचबरोबर त्यामुळे निर्माण होणाऱ्या कचऱ्याचे विश्वरूप दर्शन घडवतात. त्या लिहितात; बारशी, वाढदिवस यांसारखे कार्यक्रम वर्षभर असले तरी लग्न, मुंजी असे समारंभ जास्त करून उन्हाळ्यात असतात. पण आपला अविचारीपणा इतका पराकोटीचा

की, अशा कार्यक्रमांना घालण्याचे पोशाख म्हणजे पुरुषांचे सूट-बूट किंवा शेरवानी आणि बायकांचे शालू, शरारा आणि पैठण्या! ऐन उन्हाळ्यात असे कपडे घातल्यावर उकडणारच. मग त्यासाठी हॉल एसी असणं किंवा मांडवात कुलर-पंखे गरगरत ठेवणं कसं अनिवार्य होतं याकडे त्या लक्ष वेधतात. त्या पुढे लिहितात, कोणत्याही समारंभाचा महत्त्वाचा भाग असतो जेवणाचा. आजकाल पदार्थांच्या वाढलेल्या संख्येबद्दल त्या म्हणतात, जेवणात मोजकेच पदार्थ असतील तर ते किती लागतील याचा निमंत्रितांच्या संख्येनुसार निदान काही अंदाज तरी येऊ शकतो; पण सतराशे साठ पदार्थ असल्यावर कोणता पदार्थ किती खपेल याचा काही अंदाज नसल्याने सगळेच पदार्थ भरपूर प्रमाणात करावे लागणार. यातून कित्येक पदार्थ न लागल्याने वाया जाणार. ताटात टाकून दिलेल्या सर्व अन्नातून, तसेच ते पदार्थ गरम किंवा गार ठेवण्यासाठी किती ऊर्जा आणि संसाधनं वाया जात असतील? यावर त्या पुढील उपाय सुचवतात.

- १) सर्वच समारंभ लहान प्रमाणात साजरे करणं.
- २) निमंत्रितांची संख्या कमीतकमी ठेवणं.
- ३) फक्त स्थानिक लोकांनीच समारंभांना जाणं, बाहेरगावच्या नातेवाईक-स्नेह्यांनी दूरभाष किंवा इमेलनं शुभेच्छा देणं.
- ४) जेवण साधं ठेवणं.
- ५) अनावश्यक सजावट, डामडौल,

फटाके आदी प्रकार टाळणं. पुढे अतिभव्य प्रमाणात होत असलेल्या समारंभामधील संसाधनांच्या उधळपट्टीविषयी त्या जागरूक करतात. त्यामध्ये निमंत्रणपत्रिका, कपडे, दागिने इथपासून ते घरगुती अनंत वस्तूपर्यंतच्या खरेदीची यादीच त्या सादर करतात. तसेच भेटी आणि प्रतिभेटीसाठी होणाऱ्या बहुअंशी निरुपयोगी खरेदीवरही त्या नेमके बोट ठेवतात. सण-समारंभच नाही तर इतर कुठल्याही वेळी वस्तूची बेसुमार खरेदी करताना त्याची खरंच गरज आहे का? त्याचा वापर होणार आहे का? याचे भान असणे त्या अधोरेखित करतात. संसाधनांचा असा वापर हा निसर्गावर अत्याचार करणाराच ठरतो, एकदाच होणार आहे लग्न तर होऊ दे खर्च, अशीच सार्वत्रिक मनोवृत्ती दिसून येते. केवळ दिखाऊ गोष्टींवर किती उधळपट्टी करावी, याचा सारासार विचार करण्याची गरज त्या अधोरेखित करतात. जेवणावळीतल्या तसेच चहा, सरबत, शीतपेय, पाणी यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या 'डिस्पोजेबल्स' विषयी पण संसाधनांच्या अनुषंगाने विवेचन येते. याच भागात सजावट, रांगोळ्या, फटाके, अक्षता आणि इतर गोष्टींविषयी विस्तृतपणे लिहिताना "किती डोकी चालवून आपण कचरा निर्माण करण्याची व्यवस्था केली आहे" अशी तिरकस फिरकी घेतानाही त्या वाचकाला विचारप्रवृत्त करतात. केवळ समस्या दाखवून त्या विषय

अधांतरी सोडत नाहीत, तर प्रत्येक प्रकरणाच्या शेवटी त्या-त्या गोष्टींची उधळपट्टी टाळण्याची काही व्यावहारिक सूत्रदेखील देतात.

'हानी आरोग्याची' या दुसऱ्या भागात वैद्य महेंद्र पाटे समारंभात होणाऱ्या जेवणावळीच्या निमित्ताने आपण अन्न संस्कृतीकडून अन्न विकृतीकडे कशी वाटचाल करत आहोत याची जाणीव करून देतात. लग्न-मुंजी, वाढदिवस, भिशी, बारशी, साठी-पंचाहत्तरी, प्रमोशन, सेवानिवृत्ती, नवीन गाडी-घर अशा एक ना अनेक प्रसंगानुरूप शहरातील समारंभांचे निमित्त जसे वाढत आहे तसेच त्याला लागणारी आपली हजेरीही. अशा समारंभात भोजन जडच असलं पाहिजे हा आता अलिखित नियम झालेला आहे. भोजनातील पदार्थ सर्वांना आकर्षित करणारे असल्याने 'टेस्ट करू या' या नावाखाली आपण ते पोटरुपी पोत्यात भरत जातो. पोटाला या 'विविधतेतून एकता' साधणे खूप अवघड जाते. शरीर नावाच्या यंत्रावर सावकाशपणे आणि नकळतपणे याचा ताण वाढत जातो. आज शरीरश्रमाचा अभाव असल्याने अशा जड अन्नातली ऊर्जा वापरली जात नाही आणि वारंवार होणाऱ्या जेवणावळी आणि पाट्यांमुळे शरीरात मेदाचे प्रमाण वाढत जाऊन स्थूलपणा तर वाढतोच; पण विरुद्धान्न खाल्यामुळे अनेक व्याधी मागे कशा लागतात याचे विवेचन लेखक करतात. जठराचा, पचनसंस्थेचा वा संपूर्ण शरीररचनेचा आणि आजच्या

जीवनशैलीचा विचार न करता विविध प्रांतातले आणि देशोदेशीचे पदार्थ कसे योजले जातात याची पदार्थासकट दिलेली माहिती कोणालाही विचारप्रवृत्त करणारी अशीच आहे. हवामानानुसार, ऋतूनुसार मेन्यू ठरवणे किती आवश्यक आहे याचे भान तर हा लेख देतोच; पण खाण्याच्या पद्धतींची तहादेखील कशी चुकीची आहे याचे वर्णन करताना वैद्य पाटे सांगतात की; उत्तम आहार-सेवन विधी ही एक शास्त्रीय संकल्पना आहे. ते लिहितात, समारंभात आपण जेवत नसतोच, तर पदार्थ पोटात नुसते भरत असतो! उभे राहून, एका हातात ताट धरून, गप्पा मारत, हसत-खिदळत, जेवणाकडे आणि पोटाकडून 'पुरे' या सूचनेकडे लक्ष न देता आपण फक्त 'चरत' असतो. मग मंगल कार्यातच शरीरातला 'मंगळ' म्हणजेच अग्नी बिघडतो आणि शारीरिक अमंगलाची सुरवात होते! ही परिस्थिती बदलायची प्रामाणिक इच्छा असेल तर आपण काय करू शकतो याचे मुद्दे लेखाच्या शेवटी येतात.

‘हानी समाजाची’ या तिसऱ्या

भागात लेखक दिलीप कुलकर्णी सध्याच्या समारंभशैलीचे समाज या घटकावर काय दुष्परिणाम होत आहेत आणि ते टाळण्यासाठी आपली कृती कशी असली पाहिजे याचे मार्गदर्शन करतात. ते लिहितात समारंभाची भव्यता ही मुख्यतः दोन प्रकारची असते. एक, त्याच्या साजरीकरणातली आणि दुसरी त्यातल्या आहाराची. या दोन्ही भव्यतांपायी खर्चही भव्य होतो आणि त्यातूनच वेगवेगळ्या सामाजिक समस्यांना प्रारंभ होतो. त्यातली सर्वात मोठी समस्या म्हणजे असा खर्च ही अत्यावश्यक बाब बनून जाते. मुंजीचा ब्रह्मचर्याश्रम आणि लग्नाचा गृहस्थाश्रमातला प्रवेश हा मूळ उद्देश याचा मागमूसही त्या समारंभात दिसून येत नाही. सगळं मूल्यमापन फक्त एका सर्वस्वी गैरलागू निकषावर होऊ लागतं, तो म्हणजे, “खर्च किती केला?” म्हणजेच दुसऱ्या शब्दात सांगायचे झाल्यास किती जास्त उपभोग घेतलात, किती संसाधनं संपवलीत किंवा किती जास्त प्रदूषण केलंत, किती मोठ्या प्रमाणावर कचरा निर्माण केलात, हे ते मूल्यमापन!

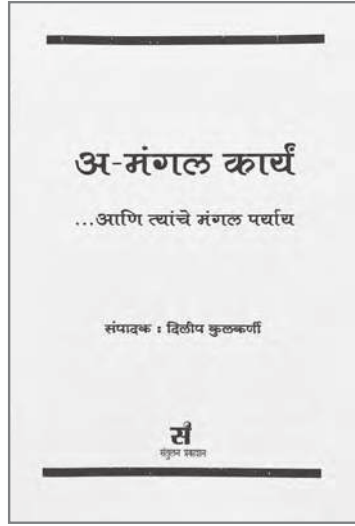
म्हणजे संस्कारांना काडीचेही महत्त्व नाही; भपका, डामडौल, उधळपट्टी महत्त्वाची. यातून दोन वार्डट गोष्टी घडतात. लूट आणि स्पर्धा. ग्राहक स्वेच्छेनं किंवा अगतिकतेनं वाटेल तितका पैसे खर्च करायला तयार असतात हे ओळखून त्या व्यापारातले पुरवठादार त्यांना अक्षरशः लुटतात. समारंभ म्हटला की एवढा खर्च तर होणारच अशी त्यामागची मानसिकता बनून गेल्याने कुठल्या गोष्टीसाठी किती पैसे आकारायचे याला ना धरबंद ना कोणी त्याला आव्हान देतं. यातूनच अधिक खर्च करायची स्पर्धा सुरू होते. मग ज्यांना हे शक्य होत नाही त्यांनाही खोटी प्रतिष्ठा जपण्यासाठी किंवा वर / वधूकडच्या लोकांच्या इच्छेखातर कर्ज काढून तो करावा लागतो. हा एक प्रकारचा सामाजिक दबावच असतो. आपल्यापाशी पैसे आहेत म्हणून आपण जेव्हा स्वेच्छेनं वारेमाप खर्च करतो तेव्हा त्यातून एका विकृत सामाजिक प्रथेलाच आपण प्रोत्साहन देत असतो हे आपल्याला केव्हा कळणार असा प्रश्न दिलीप कुलकर्णी उपस्थित करतात आणि समारंभाच्या आयोजनाची चतुःसूत्री आपल्यासमोर ठेवतात. पोटाचं, पैशाचं, निसर्गाचं आणि समाजाचं भान ही ती चतुःसूत्री.

अन्यत्र प्रकाशित झालेल्या लेखातील एक प्रभावी उताराही या पुस्तिकेत समाविष्ट केला गेला आहे. त्यामध्ये लेखक म्हणतो; “बफे जेवण म्हणजे आपणच आपलं वाढून घ्यायचं आणि

कुठेतरी उभं राहून वा बसून जेवायचं. समारंभाला पोहोचल्या पोहोचल्या समोर येतात स्टार्टर्स आणि कोल्ड ड्रीक्स तर जेवणाच्या रांगेत उभे राहिल्यावर सुरुवातीला बऱ्याच प्रकारच्या उसळींचे प्रकार आणि सलाडच्या नावाने विविध शेतीमालाच्या खापा. मग चायनीज पदार्थ, त्यानंतर भारतीय पद्धतीचं जेवण ज्यामध्ये, पंजाबी, मोगलाई, महाराष्ट्रीयन, गुजराती, बंगाली, दक्षिण भारतीय, अशी विविधतेतील एकता. एका बाजूला मिष्टान्नाचे जिलेबीपासून रबडी, अंगूर मलाई, घेवरपर्यंत विविध प्रकार. त्यानंतर चाटचे प्रकार, पुढे फास्टफूडचे स्टॉल्स, मधेमधे पापड, भजी आदी फरसाणचे प्रकार. त्याबरोबरच नावातून व बघून कुठलाही उलगडा होणार नाही असले पदार्थ. ही रांग संपता संपता बर्फाचा गोळा, आइस्क्रिम, विविध प्रकारचे थंड पेय, पुढे चहा - कॉफी आणि सर्वात शेवटी वेगवेगळ्या फर्माईशीनुसार पाचक रसाने तृप्त करणारा पानाचा ठेला.”

खरोखरीच अशा पन्नास-साठ पदार्थांची गरज असते का, घेतलेला पदार्थ पूर्ण खाल्ला जातो का, विरुद्धान्न असलेले अनेक पदार्थ समजून उमजून घेतले जातात का, असे अनेक प्रश्न पडतात. लग्नात जेवतो आहे, दुसऱ्याकडंच आहे, समोर सगळं दिसत आहे मग कशाला काटकसर करा, कशाला हात आखडता घ्या, आपलं काय जातंय - हा विचार सर्वमान्य होऊ लागल्याच्या वेदना खरंतर साऱ्यांनाच व्हायला हव्या. भरलेल्या

- अ-मंगल कार्य ... आणि त्यांचे मंगल पर्याय
- संपादक: दिलीप कुलकर्णी
- प्रकाशक: संतुलन प्रकाशन
- पृष्ठ संख्या: ३६
- किंमत: रु. २०/-

ताटातलं ३० टक्के अन्न केवळ फेकलं जात असेल तर या अन्नावर अधिकार असणाऱ्या लोकांचा विचार आपल्या मनात येतो का? खरोखरीच ४०-५० पदार्थांची गरज असते का? मी न खाऊ शकलेल्या अन्नात जर अजून दोन लोकं जेवू शकणार असतील तर त्या लोकांच्या पोटातील अग्नीची मी प्रतारणा करतो आहे का हा विचार कदापी विसरायला नको. अन्न हे पूर्णब्रह्म मानलं गेलं आहे. अन्नाच्या उत्पादनासाठी शेतकऱ्याला घ्यायला लागणारी मेहनत, त्यावर होणारा खर्च याची जाणीव आपण नक्कीच ठेवायला हवी. मंगल कार्यालयाच्या बाहेर फेकल्या जाणाऱ्या अन्नावर भिकारी आणि डुकरं-कुत्री जर एकाच वेळी दिसू लागली तर माणसातलं माणूसपण एवढ्या हीनत्वापर्यंत जातं आहे हे

सगळ्यांसाठीच लांचछनास्पद आहे हे त्या लेखाचं सार.

शेवटी 'आमचे मंगल कार्य'चे प्रयत्न या भागात महाराष्ट्रातल्या काही निवडक कुटुंबांनी जाणीवपूर्वक पर्यावरणस्नेही पद्धतीने पार पाडलेल्या समारंभांची माहिती वाचायला मिळते आणि ही केवळ 'बोलाचीच कढी' नाही याची खात्री पटते. आज समारंभांचे जे स्वरूप झालं आहे त्यामध्ये बदल होऊ शकेल का? खरंतर ते छोटे, मर्यादित संख्येचे, मर्यादित भोजनाचे, मर्यादित संसाधन-ऊर्जावापराचे, माफक मौजमजेचे असे होण्याला आता पर्याय नाही. समारंभ, नातेवाईक-स्नेहीजनांनी त्यानिमित्ताने एकत्र येणं, हौसमौज करणं, या बाबी मानवी आयुष्यात आवश्यक आहेतच. त्या टाळणं गैर आहे आणि तशी गरजही नाही; परंतु गरज आहे ती त्यातून होणारी हानी टाळण्याची. 'अमंगल कार्य' पुन्हा 'मंगल' बनवण्याची.

सुरुवातीला म्हटल्याप्रमाणे 'अ-मंगल कार्य ...आणि त्यांचे मंगल पर्याय' ही पुस्तिका छोटी असली तरी त्यातील आशय अतिशय महत्त्वाचा आहे. म्हणूनच प्रत्येकाने ती पुनःपुन्हा वाचावी, समजून घ्यावी आणि त्यानुसार जेवढे शक्य आहे ते-ते कृतीत उतरवावे, आपल्या संग्रही असावी, प्रसंगानुरूप भेट द्यावी अशीच ही पुस्तिका आहे.

■ इमेल:

ajitbarje@gmail.com